MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

II. Meşrutiyet'le Gelen Yeni Eğitim Arayışları: Tevfik Fikret'in "Yeni Mekteb"i ve Eğitim Felsefesi

Seyfi Kenan (*)

Son yıllarda Türk eğitim felsefesinin, Türk eğitim düşüncesinin oluşum evreleri üzerindeki araştırmalarımı derinleştirmeye, bu safhalar üzerinde biraz daha nitelikli vakit ayırarak düşünmeye çalışıyorum. Bu bildirimi, bu evreler açısından önemli gördüğüm bir dönem ve değerli gördüğüm bir düşünürün eğitim düşüncesi çerçevesinde hazırladım. Bu açıdan bildiri, bu bağlamda takip edilmelidir.

II. Meşrutiyet döneminde yaşanan büyük savaşlar (Balkan Harbi, I. Dünya Savaşı, Çanakkale Savaşları) tarihimizde ve bilincimizde bıraktığı derin izler açısından haklı olarak daima öne çıkmaktadır. Fakat bu haklı durum, o dönemde pek çok alanda yaşanan önemli sosyo-kültürel ve eğitimsel yenilenme teşebbüslerini göz ardı etmeye götürmemelidir. Bu dönemin, edebiyatçı kişiliğinin yanı sıra, eğitim tasavvurları ve uygulamalarıyla önde gelen isimlerinden birisi şüphesiz Tevfik Fikret'tir (1867-1915). Döneminde önde gelen eğitim düşünürlerinden Emrullah Efendi'nin "Tûba Ağacı Nazariyesi" [1] veya Satı Bey'in yazdığı ve ilk pedagoji kitaplarımızdan *Fenn-i Terbiye* adlı eseri gibi eğitim üzerinde yapılan tartışmalara Tevfik Fikret, şiirleri, eserleri, ömrü boyunca süren öğretmenliği (yaklaşık 26 yıl) ve kısa bir süre de olsa [2], *Galatasaray Mekteb-i Sultani*'sinde yaptığı efsanevi müdürlüğüyle katkıda bulunur. Şair-eğitimci veya eğitimci-şair tipinin en başarılı örneklerinden olan Fikret, Türk eğitim ve kültür tarihinde çok özel bir yere sahip *Galatasaray Sultani*'si yöneticiliği yaparken geliştirdiği yeni eğitim anlayışıyla, kuramsal Fransız eğitim anlayışından okulu kurtarmış, daha sonra

(*) Dr., Araştırmacı, TDV İSAM - Öğretim Görevlisi, Marmara Üniversitesi.

1 Eğitimde yeniliğin yüksek eğitimden, üniversiteden - Dârülfünûn'dan - başlaması gerektiğini savunan düşünce.

2 Yaklaşık bir buçuk yıl, Aralık 1908-Nisan 1910. Bkz. Vahdettin Engin, *1868'den 1923'e Mekteb-i Sultani*, İstanbul 2003, s. 173-179.

ünlü eğitimci John Dewey ile meşhur olacak, "yaparak, deneyerek öğrenmeyi[3]," "tecrübe"yi öne çıkaran yeni eğitim-öğretim yöntemine geçmiştir.

Şairliğiyle tanınan ve Türkçe'nin ifade gücünü artırmasına yönelik önemli katkılarıyla öne çıkan Tevfik Fikret, her şeyden önce döneminde ne kadar etkileyici ve etrafını dönüştürücü bir eğitimci ve "iyi bir öğretmen" olduğunu öğrencilerinden İsmail Hikmet, Ruşen Eşref, dönemin ünlü eğitimcilerinden Satı Bey ve Dr. Mazhar Osman gibi pek çok isimlerden öğreniyoruz. "İyi öğretmen" kavramıyla burada, uyguladığı eğitim-öğretim yöntemleriyle öğrencilerini özgürleştirmeye, kendilerini gerçekleştirmeye ve onlarda insan olma durumunu muhafaza etme bilincini inşa etmeye çalışan öğretmeni kastediyorum.

Ziya Gökalp'in uyanış devrimizin eğitimcisi[4] olarak tanımladığı Tevfik Fikret, II. Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre sonra yeni bir eğitim tasavvurunu hayata geçirebilmek için "Yeni Mekteb"ini kurmaya teşebbüs eder. Fikret, akla ve gönüle nüfuz etmeyen bir yeniliğin, milli ve insani eğitimden sürekli beslenmeyen ve destek almayan bir değişimin devamlı olamayacağına inanır. Kısa bir zaman içerisinde "*Ciddî bir Teşebbüs*" başlığını verdiği bu "Yeni Mekteb"in kuruluş amacını ve temel felsefesini *Tanin* gazetesinde yayınlar[5]. Öğrencileri, zamanının ihtiyaçlarına en iyi cevap verecek şekilde hem zeka ve hem de güçlü iradeye sahip sağlam karakterli yetiştirmeyi hedefleyen bu yeni okulun eğitim felsefesinde iki noktaya yapılan özel vurgu dikkat çeker: *Aklın fizik bilimlere, doğaya bakan yönünü geliştirmek ve ahlaki kişiliği inşa etmek.*

Tecrübe ederek, yaparak öğrenme yöntemiyle aklın doğaya, fizik bilimlere bakan yönü geliştirilecektir. Çocuğun ruhuna ve onuruna hitap ederek, bu sayede onda saygınlık duygusunun öne çıkması sağlanarak "kendi kendini idareye muktedir olma"[6] becerisini kazandıran bir ahlak eğitimi uygulanacaktır. Ayrıca, okuldaki genel eğitim belli ölçülerde beden eğitimine de yer verecektir, zira Fikret'e göre "sağlam ruh sağlam vücutta bulunur." Nitekim Atatürk bu sözü daha sonra, hatırlanacağı gibi, "sağlam kafa sağlam vücutta bulunur" şeklinde yeniden formüle edecektir.

---

[3] "Learning by doing" kavramı Dewey ile meşhur olmuştur. Dewey'nin bu kavram ve eğitim felsefesi hakkında detaylı bilgi almak için bkz. John Dewey, *Democracy and Education: An Introducation to the Philosophy of Education*, New York 1944.

[4] Fındıkoğlu, "Terbiyeci Olarak Tevfik Fikret 1867-1945: Ölümünün Kırkıncı Yıldönümü Münasebetiyle," *Bütün Cepheleriyle Tevfik Fikret: Hayatı, Hatıraları, Şiirleri*, yay. Hilmi Yücebaş, İstanbul 1959, s. 38.

[5] Tevfik Fikret, "Ciddi bir Teşebbüs: 'Yeni Mektep'" *Tanin*, 1334/ Şubat 1909, s. 3.

[6] Kendi ayakları üzerinde durabilen ve kendine ait kararları kendi başına alabilen, özetle tam birey olma durumu.

Yeni Mektep'te nazari eğitimin tecrübeye; yaparak, deneyerek öğrenmeye dayandırılması sayesinde öğrencilerde merakın tetiklenmesi ve bu sayede inceleme ve araştırma ruhunun ortaya çıkması sağlanacaktır. Okuldaki ahlaki eğitim ise öğrencinin "şahsî haysiyet"/saygınlık, onur duygusunun[7] gelişmesine dayandırılarak "kendi kendini yönetebilme" gücünün gelişmesi hedeflenecektir. Peki "bu eğitim anlayışını Fikret, sahiden uygulamada nasıl gerçekleştirdi?" şeklindeki bir sorunun cevabını, onun arkadaşlarından Dr. Mazhar Osman'da buluruz[8]. "O, ne nazik, ne kuvvetli eğitimci idi!" diye söze başladığı Galatasaray Mekteb-i Sultanisi'nde, Fikret'in müdürlüğü döneminde cereyan eden bir olayı anlatır. Öğrencilerden bir tanesi sürahiyi kırdığı için mubassır (ahlak gözetmeni) tarafından müdüre götürülmüş ve şikâyet edilmiş. Müdür Tevfik Fikret, oturduğu yerden gencin yüzüne bakarak "devletin malını güzel idare etmek ve çok dikkatli bulunmak gerektiğine" dair sözler söylemeye başlayınca genç hemen "ben yapmadım ki.." diye cevap vermiş. Mubassır, öğrencinin yalan söylediğini ifade etmeye yeltendiği esnada, müdür ayağa kalkmış. Talebenin elini sıkarak: "Yok efendim, bir talebe yalan söylemez. Siz yanlış görmüşsünüzdür!" diyerek Mubassırı susturduktan sonra gence çıkabileceğini söylemiş. Öğrenci, kapıdan çıktıktan kısa bir süre sonra tekrar içeri girmiş. Dizüstü bir halde: "Beni affediniz müdür bey, iki suçu üstüste yaptım. Rica ederim, beni cezalandırınız, çünkü hem sürahiyi kırdım, hem de yalan söyledim!" demiş. Fikret gencin, içinde duyduğu bu vicdan azabını ve pişmanlığı yeterli bir ceza olarak görmüş. İşte ahlak eğitiminde insan onurunu ve saygınlığını (*izzetinefsini*) önceleyen ve uyandıran çok temel, fakat oldukça nazik ve insani bir davranış sayesinde, hemen oracıkta oluşan bir dürüstlük, saygınlık ve kendi başına doğru karar verebilme ve hareket edebilme gücü.

Sağlam kişilik sahibi, donanımlı ve meslek sahibi, erdemli ve akıllı bireylerden oluşan bir toplum oluşturmak, Fikret'in en büyük hedefiydi. Benzer bir hedefin, Türk eğitim düşüncesinin önemli evrelerinden biri olarak

---

[7] Saygınlık ve utanma duygusunun gelişmesine çok önem veren Fikret, 1914'te çocuklar için yazdığı şiirlerini *Şermin* adlı eserinde yayınlayacaktır. Şermin, bilindiği gibi, farsça kökenli bir kelime olup utangaç anlamındadır. Ünlü şair-eğitimcinin, hem genç yaşta ölen kız kardeşi ve hem de yeğeni aynı adı taşıması açısından bu ismi vermiş olabilir, fakat hangi düşünceyle olursa olsun, bu ismi tercih etmekle çocukların ahlak eğitiminde kendi eğitim düşüncesiyle oldukça örtüşen, uyuşan bir seçim söz konusudur. Diğer taraftan, yetişkinlere yönelik yazdığı şiirlerinde yoğun ve süslü bir dil kullanırken, çocuklar için yazdığı şiirleri, onların çok rahat kavrayabileceği ve zevkle okuyabileceği tarzda, son derece sade, kısa cümlelerle ve anlaşılır kelimeler kullanarak yazmıştır. Nitekim, cumhuriyet döneminin ilk yıllarında, ilkokul ders kitaplarında bu şiirler kullanılmıştır. Fikret'in *Şermin*'i çocuklar için yazılmış ilk pedagojik şiir kitaplarındandır. Tevfik Fikret, *Şermin*, İstanbul 1330/1914, 94 s.

[8] Mazhar Osman Uzman, "Tevfik Fikret'le Çalıştığımız Zamana Ait Hatıralar," *Yeşilay Dergisi*, S. 135, (1944), s. 8-9.

karşımıza çıkan 16. yüzyıla doğru geri gidildiğinde aynı izlere bu dönemin önemli düşünürlerinden Mustafa Âlî'de rastlarız. Âlî, dönemin sultanına hitaben şöyle diyor: "Mescid ü mektebi ko, âdem yap[9]!/ Kabe yapmakçadur âdem yapmak/ Taş, ağaç kaydı ne lazım şâhum/ Yaraşur şâhlara âlem yapmak[10]".

II. Meşrutiyet'in ilanıyla pek çok kişi yön arayışında bocalarken Tevfik Fikret, hedefini gayet açık bir şekilde belirler: *yeni nesli eğitmek, beceri ve meslek sahibi yapmak, milletin kültür seviyesini yükseltmek*. İstanbul yakınlarında kurulmasını planladığı ve zamanın ihtiyaçlarına ve beklentilerine uygun eğitim yapacak olan bir özel okul olarak tasarladığı bu "Yeni Mektep"te, öğretimi Türkçe ve İngilizce düzenleyerek yine bir ilke imza atar. Bu okulun inşası ise, kurulması planlanan bir şirket yoluyla gerçekleşecekti[11].

Fikret'in "Yeni Mekteb"inde eğitim ve öğretimin "millî" olma özelliği, okuldaki eğitimin temel felsefesini oluşturması, fakat din ve ırk taassubundan kaynaklanan çatışma ve zıtlaşma alanlarından genç dimağların uzak tutulması, bunun yerine yurt ve vatan birliği duygusunun geliştirilmesi bu okuldaki eğitimin temel hedefleri arasında yer alır[12]. Eğitimin bizzat kendisinin gaye değil, araç olduğunu düşünen Fikret, okulunun, çocukların bedenleri kadar dikkat ve düşünme becerilerini de sürekli uyanık ve zinde tutmasına önem vereceğini ifade ediyordu.

İstanbul'a en fazla üç dört saat uzaklıkta ağaçları ve çayırları bol, en az bin dönümlük bir arazi üzerinde, devletin değil, milletin teşebbüs ve destekleriyle inşa etmeyi ilke edindiği bu "Yeni Mekteb"i, ünlü şair-eğitimci hiçbir zaman açmayı gerçekleştiremez. Önceden bu okulun açılması için kendisine çeşitli sözler verilir, fakat sonradan bu sözler yerine getirilmez, ihtiyaç duyulan sermaye bir türlü oluşmaz ve bu önemli tasavvur gerçekleşmez. Fikret çok üzülür. Fakat bu üzüntü, bu sukût u hayal, onu okuldan, eğitimden uzaklaştırmaz, aksine daha da çok eğitimin içine çeker. Tam bu esnalarda Galatasaray Sultanisi'ne müdürlük teklifi alır, kabul eder ve eğitim anlayışını ve tasavvurunu orada uygulamaya geçirir. Adeta şehir dışında bu okulu kuracağına, gel şehir merkezinde bu "yeni mekteb"ini kur denir. Fakat İstanbul'daki bazı çevreler, bu atamadan aynı heyecanı duymaz. Aksine onun, yetkin ve başarılı bir okul müdürlüğü yapamayacağını düşünenler de

---

9 İnsan yetiştir!

10 Toplum inşa etmek.

11 Yeni Mekteb'in kuruluş amacı, okulda uygulanacak eğitim-öğretim yöntemleri hakkında daha fazla bilgi için bkz. Salih Nigar Keramet, *Fikret'in Hayatı ve Eseri*, İstanbul 1926, s. 45-50.

12 Kenan Akyüz, *Tevfik Fikret* (Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 1947), s. 288; Cahit Kavcar, *II. Meşrutiyet Devrinde Edebiyat ve Eğitim*, Malatya 1988, s. 61-62.

vardı ve bunların sayıları da az değildi. Hatta bazı gazetelerin başmuharrirleri "şair, müdür olamaz!" [13] diyerek ona karşı gündem dahi oluşturmuşlardı. Fakat kendinden emin olan ve ne yapacağını gayet iyi bilen Fikret, moralini bozmaz, "vakur sükûtuyla" bunları görmezden gelerek görevine başlar ve çok sevdiği eğitim faaliyetine heyecanla girişir. Yaklaşık bir buçuk yıllık müdürlüğü esnasında yaptıkları, hâlâ bugün dahi eğitim fakültelerindeki derslerde örnek olarak kullanılabilecek seviyededir.

Müdürlüğünü yapmaya başladığı okulu ne halde bulmuştu? Biraz ona bakalım. Galatasaray Sultanisi, 1907 yılında geçirdiği büyük bir yangınla ciddi seviyede zarar görmüş [14], çok ilgisiz kalmıştı. Yanan okulda ne disiplin ne de öğretimden iz kalmıştı. Öğrencilerde haylazlık, öğretmenlerin tahammül sınırlarını zorlayacak seviyelere varmıştı [15]. Meşrutiyet ilan edildiği günlere gelindiğinde, okulda eğitimin tam anlamıyla çığrından çıktığını öğreniyoruz. Binası yanan Galatasaray Sultanisi, geçici olarak Beylerbeyi'ndeki barakalara taşınmış, okulun başına geçen müdürler, tayinlerini daha üst makamlara tırmanmak için bir araç saydıkları için yerlerinde çok kalmıyorlar ve okuldaki eğitimin yoluna girmesi için ciddi teşebbüslerde bulunmuyorlardı [16]. İşte bu haldeki okula müdür olmayı kabul eden Fikret: "memleketi" için hizmetten çekinmeyeceğini, hele "feyiz kaynağı" olan Mekteb-i Sultani'nin düzelmesi için, mükemmel hale gelmesi için elinden geldiği kadar gayret göstereceğini söyler ve yıllar önce mezun olduğu okulunu ıslah etmek ve geliştirmek için heyecanla işe koyulur. Geniş bir yetki koşulu, fakat beraberinde gelen sorumluluğu da üstlenerek, yetki ve sorumluluk arasındaki dengeyi tam gözeterek göreve başlar. Barakalara sığınmış bir okulu oradan kurtarıp, asıl binasını modern eğitim için gerekli olan bütün ihtiyaçları karşılayacak şekilde, fiziki şartlarını, çevre ve araç-gereçlerini yeniden düzenler.

Teorik eğitim yoluyla çocuğun tutum ve davranışlarını yönlendirme ve düzenleme yerine - ki genellikle bu tarz eğitim başarısızlıkla sonuçlanır, - çevrenin, yani okulun kendisini düzenlemeye, bu sayede çocukların temel davranış ve tutumlarının oluşması ve gelişmesi için çaba sarfetmeye çalışan Fikret, Mekteb-i Sultani'yi "yüksek bir zevk-i selîm" ile en ince noktalarına

---

[13] Ruşen Eşref Ünaydın, *Tevfik Fikret: Hayatına Dair Hatıralar*, Ruşen Eşren Ünaydın Bütün Eserleri c. 4, Hatıralar II içinde, haz. Necat Birinci-Nuri Sağlam, Ankara 2002, s. 22.

[14] Vahdettin Engin, *a.g.e.*, s.162.

[15] Ruşen Eşref, "şahsi garez yüzünden hocalara hakaret etmek, grev yapmak, bahçede alenen sigara 'tellendirmek', yiyecek beğenmemek" o kadar aşırı seviyelere varmış ki "bu münasebetsizliklerden talebe kendi bile usanmıştı" demektedir. Bkz. Ruşen Eşref Ünaydın, *a.g.e.*, s. 23.

[16] Ruşen Eşref Ünaydın, *a.g.e.*, s. 22-23.

kadar tasarlar, öğrencilerin kıyafetlerinde önemli yenilikler yapar[17], hademeleri dahi eğitir, bütün okulu pırıl pırıl bir mekana, her açıdan eğitime elverişli bir hale getirir. İşte öğrenciler, böyle tertemiz bir okulda eğitime başlar. Düzen, disiplin tanımayan, haylazlığa alışmış öğrenciler, çok özenle hazırlanmış bu yeni okullarına döndüklerinde nereye geldiklerine şaşırırlar. Okuldaki bu yep yeni, pırıl pırıl çevre öğrencilerdeki dikkatsizlik, lakaytlık ve dağınıklığı kısa zamanda siler. Mûtenâ bir okul ortamının öğrenciler üzerinde nasıl bir etki bıraktığını, dönemin haylaz öğrencilerinden dinleyelim:

"Yemeğe indik. Biz siyah muşambalı sofralarda yemeye, etini dişlerimizle sıyırdığımız yahninin kemiğini birbirimizin suratına atmaya alışmıştık. Yerlere dökülen yemek suları, yemek döküntüleri, ekmek parçaları neşemizi tahrik eder, bir çirkinlik olacağını bile hatırımızdan geçiremediğimiz bu hal bizi kahkahalarla güldürür, zevkimize müdahale eden mubassırın başına nihayetsiz dertler açardı.

Bahçede koşar, oynar kirli, çamurlu ellerimizle ekmeğe yapışırdık.

Yine aynı niyetle girdik. Şaşırmıştık, yemekhane bizim yemekhane değildi. Üstleri beyaz keten örtülü masalar, billûr, sürahi bardaklar, keten peçeteler, beyaz maden kaşık çatallarla hazırlanmış temiz, zarif bir yemek salonuna girmiştik. Hiçbir şey söyleyen olmadı. Ellerinizi yıkayın, yemek dökmeyin denmedi. Oturduk. Herkes serbestçe konuşabiliyordu. Fakat konuşmak memnu' olduğu zamandaki gürültüden eser görülmüyordu. Anlaşılmaz bir peri, sihirli değneğiyle her şeye dokunuyor, her şeyi değiştiriyor, güzelleştiriyordu.

Ben ve arkadaşlarım o gün aç kaldık. Bu hal bizi altüst etmişti. Kirleteceğiz diye o kirli ellerimizle peçeteye dokunamadık, dökeceğiz diye elimizi yemeklere uzatamadık. Bu bizim için son ve kat'i ders olmuştu. Nereye basacağımızı görmek, ne söyleyeceğimizi tartmak mecburiyetinde olduğumuzu anladık." [18]

Lisenin nitelikli ve olumlu bir dönüşüm içerisine girerek üstün bir okul haline gelmesinde büyük emek harcayan Fikret[19], eğitim sistemini yenileştirmekle kalmamış, zaman zaman okul yönetimine dışardan müdahale etmeye çalışanlarla da uğraşmak durumunda kalmıştı. Temel kavramların, "değer"lemelerin, ahlaki erdemlerin çok erken yaşlarda çocuklarda oluştuğunun bilincinde olarak onlara karşı davranışlarında çok duyarlı ve itinalı davranır, yetişkinlerle onlar arasında pek fark gözetmezdi[20]. Çocuklara,

---

[17] Fethi İsfendiyaroğlu, *Galatasaray Tarihi*, İstanbul 1952, C.1, s.151.

[18] İsmail Hikmet [Ertaylan], "Fikret," *Muallim: Nuşha-i Mahsusa*, C.2, S.14, 1333/1917, s. 487-488.

[19] Yaşar Nabi, *Tevfik Fikret*, İstanbul 1964, s. 5.

[20] Çocuklara nezaket ve saygıyı öğretmek için, yetişkinlerin ilk önce onlara saygı ve nezaket

gençlere saygıyı öğretebilmek için ilk önce yetişkinlerin onlara karşı saygı göstermeleri gerektiğini söyler ve daima o şekilde hareket ederdi. Haksızlığın, ayrımcılığın, yanlışın her türlüsüyle amansızca mücadele ederdi. Nitekim bu ahlaki erdem ve ilkelere sıkı bağlılığı onun müdürlüğünün sonunu getirmişti. Okulunda görev yapan yabancı öğretmenler - lehine - ve Türk öğretmenler - aleyhine - arasında ayrımcılık yapmaya götürebilecek Maarif Nezareti'nin, 18 Ocak 1910 tarihli kararına isyan eder, karşı çıkar, kararın geri alınması için mücadele eder, fakat uğraşları düzenlemeyi iptal etmeye yetmez ve sonuçta, ahlaki ilkelerinden taviz vermeyen bir kişiliğe sahip olan şair-eğitimci tereddüt etmeden müdürlükten istifa eder[21]. İstifasını geri alması için Maarif Nazırı istekte bulunur, fakat Fikret bir daha geri dönmemek üzere Mekteb-i Sultani müdürlüğünden ayrılır ve Fuat Köprülü'nün de belirttiği gibi "en ufak bir şaibe ile lekelenmeyen vicdanı, açık alnı ve fena addettiği her şeye karşı en samimi bir şekilde isyan eden büyük ruhuyla"[22] Âşiyan'a, yuvasına çekilir. Şair-eğitimcinin istifası duyulunca çeşitli çevreler farklı tepkiler verir, fakat en büyük ve tarihe geçen tepkiyi öğrenciler verir: müdürlerinin bir daha geri dönmemek üzere istifa ettiklerini öğrendiklerinde hiçbir tanesi okula gitmez, topluca okulu protesto ederler, hatta bu öğrenciler arasında hanedandan gelenler de vardır. Eğitim tarihimizde, yöneticisi istifa ettiğinden dolayı öğrencilerinin okula gitmeyerek protesto ettiği ilk olay belki de bu olmuştur. Daha sonra Fikret, öğrencileri okula gitmeye teşvik etmiş, bu sorunun kendisiyle Maarif Nezareti arasında olduğunu, kendileriyle alakalı olmadığını, onların mutlaka eğitimlerine devam etmeleri gerektiğini söylemiş, bunun üzerine zamanla bir kısmı okula dönmüş, ama hiç dönmeyen, başka okullara kaydını alanlar da olmuştur.

Tevfik Fikret, İstanbul'da "Yeni Mekteb"in teorisini tasarlayıp, asıl uygulamasını Galatasaray Mekteb-i Sultanî'sinde yapmaya başladığında, John Dewey'nin, modern eğitim felsefesinin ünlü kitabı *Democracy and Education* adlı eserini New York'ta yazmasına henüz daha yıllar vardı[23]. Kaldı ki Dewey o ünlü kitabını yazdıktan sonra - ki halen de eğitim felsefesinde bir klasiktir, bunu kabul etmek gerekir - Chicago'da kendisinin açtığı ve bizzat yönettiği *Laboratuvar Okulu* hüsranla sonuçlandı; kapandı, devam etmedi, fakat

göstermesi gerektiğini örnek davranışıyla gösteren olay için bkz. İsmail Hikmet, *a.g.e.*, s. 487.

21 Fikret ile Maarif Nazırı arasında geçen sorunlar için bkz. Rıza Tevfik Bölükbaşı, *Tevfik Fikret: Hayatı-Sanatı-Şahsiyeti*, haz. Abdullah Uçman, İstanbul 2005, s. 24-25; Ayrımcılığın sebepleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Cahit Kavcar, *a.g.e.*, s. 72-75.

22 Köprülüzâde Mehmed Fuad, *Tevfik Fikret ve Ahlakı*, İstanbul 1918, s.36.

23 Bu arada Dewey'nin, bu eserine hazırlık mahiyetinde, eğitim üzerine ilk fikirlerini tartıştığı *My Pedagogic Creed* adlı eserini 1897'de yayınladığını belirtmek gerekir.

Fikret'in Galatasaray'da uyguladığı eğitim ve okulunu taşıdığı yer[24], bugün de hâlâ takdir edilmektedir.

20. yüzyılın hemen başlarında Türk eğitiminin yeniden yapılandırılması sürecinde çalışma yapanlardan biri olan Alman eğitimci ve şarkıyatçılarından Heinrich Becker (1876-1933), "Türkiye'de ilköğretim kurumu için harcanmayan her kuruşa yazık oluyor"[25] demişti. Yaşadığı dönemin ruhunu kavrayan, ihtiyacını duyan Tevfik Fikret, çok sevdiği ülkesinin eğitimi ve kültürü için harcanmayan her dakikaya yazık oluyor diye düşünen ve bu şekilde yaşayan bir düşünür gibi hareket etmekten geri kalmamıştı.

Tevfik Fikret[26], oğlu Haluk'u Avrupa'ya eğitim için gönderirken ona yazdığı, aslında o dönemde yurtdışına giden bütün Türk öğrencilerini tahayyül ettiği ve nasıl bir eğitim ve donanımla ülkelerine dönmelerini beklediği o ünlü *Promete* şiirini okumadan bu bildiriyi bitirmemeliyim:

Kalbinde her dakika şu ulvî tahassürün
Minkâr-ı âteşînini duy, daima düşün:
Onlar niçin semâda, niçin ben çukurdayım?
Gülsün neden cihan bana, ben yalnız ağlayım?...
Yükselmek âsümâna ve gülmek, ne tatlı şey!...

Bir gün şu hastalıklı vatan canlanırsa... Ey
Müştâk-ı feyz u nûr olan âtî-i milletin
Mechul elektrikçisi, aktâr-ı fikretin
Yüklen getir – ne varsa – biraz meskenet-fiken,

---

[24] Mubassırlardan öğretmenlere, öğrencilerden okulda hizmet gören memur ve hademelere kadar herkesin davranış ve tutumlarında karşılıklı cereyan eden yükselişleri, nezaket ve saygıları, kimyahanelerin düzeninden "tedris usullerinin intizamı"na kadar okulda meydana gelen yeni atmosfer ve dönüşüm hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ruşen Eşref Ünaydın, *a.g.e.*, s. 39-41.

[25] "Bir Alman Eğitimciye Göre Savaş Yıllarında Osmanlı Maarifi: F. Schmidt'in Eğitim Reformu Raporu," (çev. Kemal Turan), *İstanbul Araştırmaları* (4, Kış, 1998), s. 200. Alman eğitimcilerin hazırladığı raporlarla ilgili daha geniş bilgi için bkz. Hort Widmann, "Peadagogische Beitraege zur Geschichte deutsch-türkischen Beziehungen im 20. Jahrhundert," *Deutsch-Türkische Gesellschaft*, ev, (Bonn, Dezember, 1993, Heft, 116).

[26] Rousseau'nun nasıl Emil'i varsa Tevfik Fikret'in de Haluk'u vardır eğitim tasavvurunda (*Halûk'un Defteri, Halûk'un Bayramı, Halûk'un Âmentüsü, Halûk'un Sesi* vs. adlı şiirleri. Şiir deyip geçmemeli, zira Türk kültür geleneğinde şiir, hem kültürün, hem de eğitimin en temel besin kaynağıdır. Düşünce ve kültür tarihimizde manzum yabancı dil, gramer, mantık, hatta kimya kitapları dahi bulunmaktadır). Rousseau'nun Emil'i ile, Fikret'in Haluk'u arasında önemli bir fark vardır: Haluk, Fikret'in gerçek evladıdır ve onunla gelecek Türk neslini tasavvur eder – Bkz. Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret: Devir-Şahsiyet-Eser*, İstanbul 1987, s.179 –. Rousseau'nun Emil'i ise sadece zihinsel bir tasavvurdan ibarettir ve geleceğin çocuğunu kurgular. Burada Rousseau ile Fikret'i mukayese etmeyi amaçlamıyorum, sadece Batı'da öne çıkan bir eğitim düşünürü ile bir Türk eğitim düşünürü arasındaki farka küçük bir değini yapmak istedim. Haluk'un yurtdışına çıktıktan, baba ocağından uzaklaştıktan sonraki dönüşümü, - ki Cevdet Paşa'nın torununun, Fatma Âliye Hanım'ın kızının da dönüşümünü aynı çerçevede değerlendirmeyi gerektiren, - hususlar başka çalışmalarda ele alınmayı bekleyen konulardır.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

Bir parça rûhu, benliği, idrâki besleyen
Esmâr-ı bünye-hizini; boş durmasın elin.
Gör daima önünde esâtîr-i evvelin
Gökden dehayi nârı çalan kahramanını..

Varsın bulunmasın bilecek nâm ü şânını!...[27]

Şüphesiz bugün biz ne çukurdayız, ne de onlar semâda. Bu duruma gelişimizde Tevfik Fikret gibi yaşadığı zaman ve mekanda olumlu değişim meydana getirebilen, dönemine ruh verebilen, içinde yaşadığı toplumda çığır açabilen şahsiyetlerin katkısı büyüktür. Yine de Fikret'in *Haluk'un Vedâı* şiirinde yaptığı şu çağrı hâlâ geçerli:

".....
Ne bulursan bırakma; sanat, fen,
İtimat, itina, cesaret, ümit,
Hepsi lazım bu yurda, hepsi müfîd.
....."[28]

Pekala, Tevfik Fikret'in Türk eğitim anlayışına katkısı, getirdiği yenilikler ne olmuştur? Şeklinde bir soru sorulsa, bunun cevabını çeşitli başlıklar altında toparlamak mümkün:

- Yaparak, deneyerek ve uygulayarak öğrenme kavramını getirmiştir. Bunun uygulamasını da müdürlüğü esnasında başarıyla gerçekleştirmiştir. Matematik dersleri için çeşitli hesap araç gereçleri, "Tabiiye" dersleri için böcek ve taş koleksiyonları, yabancı dil dersleri için dil tabloları, coğrafya dersleri için yazısız haritalar getirtmiş, dersler daima bu malzemeleri kullanarak işlenmiştir. Tarihi mekanlar, eski eserler ve müzeler Tarih dersinin laboratuvarı olmuş, haftada bir gün öğleden sonra öğrenciler bu yerlere öğretmenleri tarafından gezmek ve incelemek için götürülmüştür. Resim dersi için bir atölye, müzik dersi için bir salon tahsis etmiştir.
- Ahlak eğitiminde, öğrencide ilk önce ahlaki kişiliğin oluşmasına önem vermiş, haz ve acıya dayanan eğitim anlayışı yerine, saygınlık ve utanç duygusunun gelişmesine, böylece gençte "*izzetinefis*," onur duygusunun oluşmasına özen göstermiş ve eğitim hayatında bunu daima uy-

---

[27] Fahri Uzun (haz.), *Rübâb-ı Şikeste, Haluk'un Defteri ve Tevfik Fikret'in Diğer Eserleri*, İstanbul 1962, s. 80.

[28] *Rübâb-ı Şikeste*, s. 66-73.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

gulamıştır.

- Sözlü anlatımla öğrencilerde davranış ve tutumların değişmesini beklemek yerine, fiziki ortamı, eğitim mekanını, oluşması istenen tutumlara göre yeniden tasarlayarak ve düzenleyerek onlarda arzulanan davranışların oluşmasını sağlayan yöntemi geliştirmiştir.
- Öğrencilerin kendi düşüncelerini açık bir şekilde konuşarak ifade edebilme gücünü kazanmaları için müsamere ve tartışma programları düzenlemiştir. Aynı şekilde öğrencilerin, düşündüklerini açık bir şekilde yazarak ifade edebilme becerilerinin gelişmesini sağlaması için bir "Tiraje" adında bir okul dergisi çıkartmıştır[29].
- Ahlaki ve bedeni olgunlaşmaya aynı ölçüde önem vermiştir. "Sağlam ruh, sağlam vücutta bulunur," anlayışını uygulamaya çalışmıştır.
- Kızların eğitimine özel bir vurgu yapmış, kızlarını eğitmeyen toplumların erkeklerini öksüzlüğe mahkum edeceklerini ifade etmiştir.
- Telkin yoluyla eğitim ona mahsus bir yöntemdir. Genellikle bütün şiirlerini daima bu gayeyle yazdı. Yeniliklerin akla ve gönüle nüfûz etmesi, değişimlerin ise milli ve insani özellikleri geliştiren eğitim anlayışından beslenmesi gerektiğine inandı.
- Temel kavram ve değerlerin erken yaşta başladığının bilincinde olarak çocukların, küçük yaşlardan itibaren eğitilmeye başlanması gerektiği üzerinde durdu. *Rübâb-ı Şikeste*'den sonra çocuklar için *Şermin* adlı şiir kitabını yazdı ve bu eser Türk eğitim tarihinde, çocuklar için yazılan ilk pedagojik şiir kitapları arasında yer aldı.
- Türk eğitim tarihinde ilk defa Türkçe ve İngilizce iki dilde öğretimi tasarladı.
- Okuldaki eğitimi ve müfredatı planlarken, yeni nesli din ve ırk fanatizminden kaynaklanan zıtlaşma ve çatışma alanlarından uzak tutmaya çalışmış, gençlerde yurt ve vatan birliği duygularının gelişmesini önceleyerek herkesce paylaşılan ve beslenilen bir ortak kültürün oluşması için çaba sarfetmiştir.

Ahmed Hamdi Tanpınar'ın "benim için bir şairden ziyade bir kahramandır"[30] diye tanımladığı Tevfik Fikret'i, en iyi anlatan ve son mısrası her ne zaman yüksek eğitim konuşulsa bugün hemen hatıra gelen ve sıklıkla dile getirilen o ünlü şiiri:

Kimseden ümid-i feyz etmem, dilenmem perr ü bâl
Kendi cevvim, kendi eflâkimde kendim tâirim,

---

[29] Ruşen Eşref Ünaydın, *a.g.e.*, s. 33.

[30] Ahmet Hamdi Tanpınar, *Tevfik Fikret: Hayatı, Şahsiyeti, Şiir ve Eserlerinden Parçalar*, İstanbul 1944, s. 3.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

İnhinâ tavk-ı esâretten gîrândır boynuma;
Fikri hür, irfânı hür, vicdânı hür bir şairim.

Dönemin önde gelen eğitim düşünürlerinden Satı Bey'in, Tevfik Fikret hakkında söylediği şu sözlerle bildirime son vereyim: " Fikret, bizim için, yalnız öğretmenliği ve müdürlüğü ile değil, şairliğiyle de bir mürebbi, hem de müstesna bir mürebbi oldu. Hiçbir şairimiz çocuklarla gençleri Fikret kadar düşünmedi; hiçbir şairimiz gençlerle çocukların ruhlarına hitap etmenin yollarını Fikret kadar arayıp bulmadı; hiçbir şairimiz 'ahlak ve terbiye' endişesiyle, 'telkin ve tehzib' maksadıyla Fikret kadar şiir yazmadı." [31]

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

[31] Satı Bey, "Fikret ve Terbiye," *Muallim: Nusha-i Mahsusa*, C.2, S.14, 1333/1917, s. 428. *Haluk'un Defteri* ve *Şermin* bunun en güzel örnekleridir.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ YAYINEVİ

MARMARA ÜNİVERSİTESİ 1883

MARMARA
ÜNİVERSİTESİ